

4. Рисунок. Учеб. Пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов. Под ред. А.М.Серова. М., Просвещение, 1975. – 271 с.
5. Хитров А.Е. Рисунок. М., Издательство «Легкая Индустрия», 1964. – 240с.

*Н.Б.Гонтаровська,
канд. пед. наук,
навчально-виховний
комплекс № 28,
м. Дніпропетровськ*

КОМПЛЕКСНЕ ДІАГНОСТУВАННЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА ІНТЕГРОВАНОГО МЕДИКО-ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПІДХОДУ У СТВОРЕННІ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розкривається досвід проведення моніторингових обстежень розвитку особистості дитини в умовах сучасного навчального закладу.

Автор статті доводить, що завдяки діагностуванню забезпечується особлива увага до особистісного розвиваючого потенціалу освітнього середовища, ефективно вирішуються питання впровадження індивідуалізованого навчання і виховання учнів.

В статті розкривається опыт проведення моніторингових досліджень розвитку личности ребенка в условиях современного учебного заведения.

Автор статьи убеждает, что благодаря диагностированию обеспечивается особенное внимание к личностному развивающему потенциалу образовательной среды, эффективно решаются вопросы внедрения индивидуализированного обучения и воспитания учеников.

The complex diagnosticating of personality's development in a context of computer intergrated medical, psychological and pedagogical approach in a creation of the educational environment.

The experience of conducting of the monitoring researches of child's personality development in condition of modern educational establishment has been investigated in this article.

The author proves that special attention to the personal and developing potensial of the educational environment has been provided thanks diagnosticating. The guestion of introduction of pupils' individuatized education and training has been solved effectively.

У контексті розгортання особистісно орієнтованої парадигми розвитку педагогічної теорії та практики пріоритетним завданням і

кінцевою метою школи як соціального інституту стає цілісний розвиток особистості. Відомо, що основними системоутворювальними сферами цілісного розвитку особистості є її фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток, які, за визначенням О. В. Киричука, перебувають у діалектичній єдності і взаємозумовленості, тобто прогресивний/регресивний розвиток одного з них створює сприятливі/несприятливі умови для розвитку інших [1].

Отже, дитина як складна біосоціальна система, потребує від дорослих визначення програми її особистісного розвитку, яку реалізує в своїй практиці задане експериментальне освітнє середовище (навчально-виховний комплекс № 28 м. Дніпропетровська) за інтегрованими показниками особистісного зростання. Вони визначають зміст комплексного медико-психолого-педагогічного моніторингу рівнів розвитку вихованців.

Спираючись на положення про єдність основних системоутворювальних сфер цілісного розвитку особистості (фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку), ми представляємо технологію комплексного медико-психолого-педагогічного дослідження – моніторингу розвитку особистості, що був апробований в ході нашого експерименту і підтвердив свою функціональну відповідність поставленим завданням і цілям. Структурно-функціональна характеристика запропонованого нами моніторингу включає функції організованої і спостерігаємої нами педагогічної діяльності та принципи, за якими вона здійснюється. Виходячи з існуючої типології моніторингів: дидактичним, виховуючим, освітнім, управлінським [2], – визначимо додатковий тип, який назвемо розвиваючий, оскільки головною метою нашого дослідження ми визначили цілісний розвиток особистості в умовах запропонованого педагогічно організованого середовища для дитини.

Для практичного впровадження означеного моніторингу необхідно було провести комплекс організаційно-педагогічних заходів з учасниками навчально-виховного процесу інноваційного середовища: педагогами, психологами, медичними й соціальними працівниками, батьками та учнями.

Визнаючи той факт, що інноваційні перетворення, які проводяться педагогами шкіл, нерідко впроваджуються без урахування думки безпосередніх учасників освітнього процесу, – батьків і самих вихованців, – нам видавалося надзвичайно важливим залучення

батьків і учнів до створення бази даних експертів, їх особливої участі в проведенні моніторингу та оформленні результатів оцінювання особистісного зростання вихованців. Ще більш актуальним у цьому зв'язку став набутий ними досвід щодо професійного спілкування з вчителями, психологами, соціальним педагогом, медичними працівниками в межах психолого-педагогічних консиліумів, науково-практичних семінарів, індивідуальних консультацій.

Такий об'єднавчий підхід у процесах вивчення доцільності та ефективності упровадження нових педагогічних ідей мав позитивні результати.

По-перше, всі задіяні в експерименті усвідомили свою виняткову значущість у проведенні медико-психолого-педагогічного дослідження, що суттєво вплинуло на внутрішній світ учасників навчально-виховного процесу: забезпечило нове розуміння педагогічної діяльності, перебудову структури та змісту ціннісних орієнтацій у системі відносин „дорослі – діти”, за якими сформувалося загальноприйнятне у цьому освітньому середовищі ствердження, що кожна дитина талановита, унікальна і володіє можливостями до самостійного позитивного зростання. Головне завдання у цій системній взаємодії дорослого і дитини – це допомога дитині у самореалізації, визначення статусу дорослого, вчителя для учня як значущої істоти, джерела смислів і цінностей.

По-друге: реалізовано завдання об'єднання різних спеціалістів – вчителів, вихователів, соціальних педагогів, психологів, медичних працівників, – із сім'єю вихованця, самою дитиною, навколо головної ідеї цілісного розвитку особистості. Особливе місце в цьому об'єднуючому процесі належить класному керівникові, який, спираючись на дані психолого-педагогічних і медичних обстежень, використовує в своїй роботі рекомендації спеціалістів, за їх допомогою обробляє ці дані, аналізує й оцінює їх, коректує й прогнозує розвиток особистості школяра, моделює необхідні педагогічні ситуації з метою вдосконалення педагогічного процесу на благо дитини.

Таким чином, моніторингові дослідження виконують три взаємопов'язані функції, які забезпечують зворотний зв'язок у створеному освітньому середовищі:

- контрольню-коригуюча функція забезпечує отримання даних і коригування розвитку особистості в контексті органічної єдності процесів виховання та навчання на рівні сім'ї і школи;

- прогностична функція здійснює передбачення, прогнозування змін у розвитку учнів у майбутньому;
- виховуюча функція полягає у використанні результатів діагностування медичних обстежень учнів як фактору виховуючого впливу на них у педагогічно керованій діяльності.

На початковому етапі розробки методики комплексного психолого-педагогічного вивчення школярів, нами визначена ціль моніторингу, якою є безперервне науково-обгрунтоване, систематичне і послідовне простеження за процесами розвитку особистості дитини. Відповідно до цього, завданнями моніторингу стали наступні:

1. Накопичення різноманітних даних щодо змін в розвитку дитини, зібрання фактичного матеріалу про адаптацію та функціонування учасників навчально-виховного процесу й розробка на цій основі планування і перевірки ефективності всієї інноваційної педагогічної діяльності.
2. Своєчасне реагування на виявлені недоліки в цьому процесі і, з метою їх виправлення, запровадження коригуючих заходів.
3. Профілактика фізичних, інтелектуальних, емоціональних перевантажень учнів, попередження ймовірного невірноваженого психічного стану дитини.
4. Своєчасне виявлення особистісних досягнень учня з метою подальшого створення найбільш ефективних умов розвитку й реалізації його індивідуальності.

Головною реалізованою умовою виконання означених завдань у ході експериментальної діяльності була наявність висококваліфікованої психологічної служби, яку більше десяти років очолює старший викладач Дніпропетровського національного університету О. М. Хамініч. Підбір кадрів освічених психологів сприяв забезпеченню ретельного та всебічного вивчення колективних і особистісних можливостей учня та педагога, їх міжособистісних і колективних взаємовідносин.

Програма комплексного соціально-психологічного дослідження розвитку особистості школяра передбачає відстеження процесів розвитку пізнавальної, діяльнісної, особистісної сфер, поведінкової і соціальної компетентності учнів на всіх етапах шкільного віку в найбільш значущих соціально-педагогічних ситуаціях [3].

Моніторинг розглядається нами як надійний і ефективний засіб і підстава перевірки ефективності запроваджених педагогічних інновацій; відстеження різноманітних внутрішніх процесів (розвиток дітей, класних колективів, педагогів, всього шкільного колективу, поточних соціальних ситуацій); розробки і апробації реальних індивідуалізованих психолого-педагогічних програм розвитку учнів; створення субмоделей медико-психолого-педагогічного супроводження обдарованих дітей, дітей "групи ризику" та дітей, що мають нормативні відхилення у розвитку (або ненормативний розвиток); організації і надання термінової медико-психолого-педагогічної допомоги учням; розробки різноманітних типологій (психічного здоров'я, ситуативної тривожності та т.і.); організації педагогічних досліджень; прогнозування подальшої педагогічної діяльності тощо.

Під час проведення педагогічного експерименту окремими об'єктами моніторингових досліджень обирались різноманітні соціально-педагогічні і психологічні процеси і явища (відповідно до актуальних педагогічних завдань і проблем). Так, нами досліджувались стан фізичного здоров'я учнів НВК; емоційний стан дітей; розвиток креативності школярів засобами поліхудожньої діяльності; становлення рефлексивних здібностей учнів в процесі формування навичок самооцінювання; запобігання негативних наслідків виникнення ситуативної тривожності у школярів в контексті збереження психологічного здоров'я; формування уявлень про психологічну безпеку та формування відповідних навичок поведінки; реальна успішність учнів у різних видах діяльності в інноваційному освітньому середовищі; моральна вихованість учнів тощо.

У виборі і обґрунтуванні моніторингових критеріїв оцінювання ефективності педагогічної діяльності ми спирались на наукові уявлення про такі особистісні виміри:

- багатомірність, нелінійність і заперечливість процесу розвитку особистості;
- психологічний і соціальний зміст вікових етапів розвитку;
- значущість сензитивних періодів;
- значущість окремих процесів щодо формування навчальної діяльності і інших компетентностей.

Відносно психологічного змісту, ці виміри представлені в поняттях структури особистості, системи взаємин, системи цінностей і

мотивації, цілепокладання. Таким чином, зміст і психологічний сенс обраної системи критеріїв визначаються динамікою структури особистості як сукупності сталих, існуючих на різних взаємопов'язаних рівнях і впродовж довгого часу характеристик, що визначають діяльність і поведінку людини в різних життєвих ситуаціях. Ми вважаємо, що в цьому рядку стоїть і проблема становлення індивідуальності, зокрема проблема співвідношення індивідуальності і соціуму, відтвореного в освітньому середовищі.

Відповідно до сфер цілісного розвитку особистості моніторинг складається з декількох частин, узгоджених із сферами фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку особистості. У першій частині фіксується вплив освітнього середовища на основні напрямки психосоціального та психофізіологічного розвитку учнів, друга частина відтворює спостереження за фізичним розвитком дитини, у третій частині контролюється загальний стан здоров'я школярів.

До кожної частини моніторингового обстеження нами запропонований склад показників спостереження особистісного розвитку учня на регулярній і нерегулярній основі.

Так, психосоціальний і психофізіологічний розвиток школярів ми спостерігали за такими напрямками:

- психофізіологічний розвиток та психічні стани;
- розвиток інтелектуально-пізнавальної сфери;
- формування навчальної діяльності, становлення учня як суб'єкта навчання;
- становлення особистісної сфери;
- соціальний розвиток школяра;
- становлення моральної самосвідомості.

Психолого-педагогічною службою розроблений інструментарій комплексного соціально-психологічного дослідження особистості школяра, який використовувався на психофізіологічному, психологічному, соціальному рівнях вивчення ефективності впливу освітнього середовища на розвиток особистості учнів за наступними критеріями представленої схеми (Рис. 1).

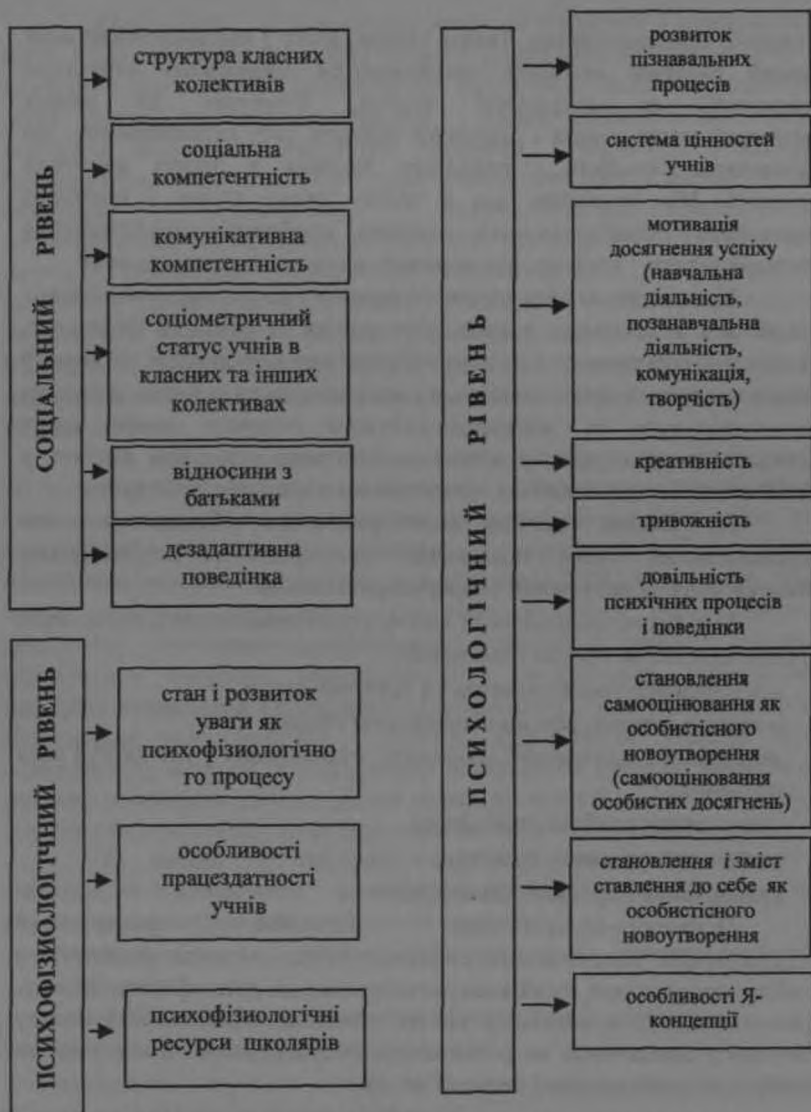

Рис. 1. Критерії вивчення ефективності впливу освітнього середовища на розвиток особистості учня

Особливістю розробленого нами моніторингу є структурний підхід до вивчення головних процесів розвитку дітей: розуміння змісту цих процесів не через інтерпретації якості розвитку окремої дитини порівнювати цю дитину не з іншими дітьми, а з самою собою, тобто особистісне зростання кожної дитини може з більшою впевненістю розумітися як саморозвиток. Наприклад, вивчаються наступні процеси:

- становлення уважності в таких її характеристиках як стійкість, продуктивність та переключення уваги;
- становлення головних мисленевих операцій, мисленевих функцій (наприклад, символічної), типів мислення (наприклад, образного) і різноманітних «уяв» (предматематичних, математичних, фізичних, лінгвістичних, історичних тощо);
- становлення головних мовних структур;
- формування системи самооцінювання;
- індивідуальні особливості і будова навчальної діяльності;
- набуття рефлексивних здібностей;
- становлення мотиваційної сфери особистості;
- індивідуальні особливості процесів саморегуляції;
- сформованість окремих інтелектуальних операцій;
- індивідуальна структура розвитку мислення школяра;
- прогнозування особистісного зростання дитини як завдання саморозвитку.

Відповідно до обраних критеріїв психологічною службою були опрацьовані діагностичні комплекси щодо кожного вікового періоду та розроблені алгоритми їх використання.

При виборі діагностичних методик перевага надавалась тим, які найбільше відповідали наступним вимогам:

- надійність і валідність методу;
- час, потрібний на обробку індивідуальних даних і проведення порівняльного аналізу по класам, паралелям, інноваційним програмам та навчальним рокам; можливість отримання максимального обсягу інформації про учня;
- можливість простеження динаміки розвитку учнів;
- можливість прогнозування перспектив розвитку учня і вибору для нього індивідуалізованої програми;

- можливість групової роботи; єдиним винятком є діагностичний комплекс щодо визначення готовності до шкільного навчання (діти 5-6 років);
- можливість комп'ютерної підтримки.

Для обробки здобутих даних використовуються методи кореляційного, факторного та таксономічного аналізу, які дозволяють відокремлювати та відстежувати значущі тенденції, що відтворюють процеси співвідношення дитини і освітнього середовища.

Здобуті протягом багаторічного психолого-педагогічного моніторингу дані виступають як аналітичні матеріали, на підставі яких відтворюється картина ефективності педагогічної діяльності щодо окремого учня, класу, паралелі та впливу педагогічних технологій на окремі психолого-соціолого-педагогічні феномени в їх віковому розгортанні (наприклад, формування здорового образу життя, збереження психічного здоров'я, стан процесів соціалізації учнів, становлення мотиваційної сфери особистості, здатність до самореалізації тощо).

Узагальнення і аналіз даних відбувається за необхідністю вирішення певного педагогічного питання (наприклад, організація профільного навчання), при підведенні підсумків роботи (кінець навчального року) тощо.

Дослідники та практики сходяться на тому, що серед головних труднощів організації моніторингових досліджень розвитку дитини в сучасній школі є проблема відсутності повноцінної й суб'єктивної інформації про стан фізичного і психічного здоров'я дитини, про динаміку її фізичного розвитку.

Практика оцінки особистісного розвитку дитини, що поширена в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях [2, 4, 5, 6], не враховує фізичний розвиток і загальний стан здоров'я дитини. Таку діагностику не можна характеризувати як комплексну оцінку цілісного розвитку особистості, бо вона виявляє тільки один аспект – соціально-психологічний розвиток учнів.

Таким чином, за своєю суттю ця оцінка відображає лише вплив на основні лінії психосоціального та психофізіологічного розвитку школярів і не включає спостереження щодо її фізичного розвитку і стану здоров'я, які необхідно досліджувати паралельно з процесами психосоціального розвитку кожної особистості. В якості показників до загального особистісного розвитку школяра ми

запропонували також показники щодо дослідження загального стану здоров'я і показники його фізичного розвитку.

Сучасна наука під фізичним розвитком розуміє ті якісні зміни, що відбуваються у зміцненні та удосконаленні фізичних сил людини, а також її здоров'я під впливом середовища і спеціально організованого виховання.

Головною функцією фізичного розвитку є створення передумов для психічного, соціального і духовного розвитку особистості школяра, тобто фізичний розвиток дитини, її здоров'я становить своєрідну основу, базу для прояву розумових, соціальних і духовних можливостей дитини, сприяє активізації її життєдіяльності.

В умовах проведення діагностування актуального рівня фізичного розвитку головним показником зазвичай обирають динаміку зростання фізичної підготовленості учня, яку визначає комплекс фізичних якостей. Для вимірювання кондиційних фізичних здібностей (сили, швидкості, витривалості, гнучкості і спритності), визначення функціонального стану та рівня фізичного розвитку ми скористались широковживаною методикою О.Д.Дубогай. З урахуванням отриманої інформації про зміни функціональних показників, фізичного розвитку та фізичної підготовленості вчителі, батьки, медичні працівники розробляють індивідуальні корекційні програми відповідно до фізіологічних можливостей школярів.

Діагностування рівня фізичної підготовленості учнів проводилося у відповідності з нормативними вимогами «Державних тестів і нормативів фізичної підготовленості населення України» (Постанова Кабінету Міністрів України, 1996 р.). Ці показники ми розглядаємо як кінцевий результат спільної діяльності учнів, вчителів, медичних працівників, батьків на кожному віковому етапі шкільного життя дитини.

Досвід використання медико-педагогічного контролю за процесами фізичного розвитку, нагляду за станом здоров'я дитини свідчать про доцільність застосування комплексного підходу до проведення оцінки та визначення показників. У ході моніторингу здійснюється комплексний контроль за фізичним станом дитини на основі отримання перманентної, поточної та оперативної інформації. Поєднання даних, отриманих від спеціалістів різного профілю (педагогів, лікарів, спортивних інструкторів) і батьків сприяють всебічній діагностиці стану здоров'я і фізичного розвитку учнів.

На жаль, комплексне дослідження фізичного розвитку, динаміки фізичного та психічного здоров'я в умовах навчання в практиці сучасних навчальних закладів носять фрагментарний характер і не представляють єдиної цілісної наукової системи узагальнення. Нам це здається можливим за наявних умов інтегрування медико-профілактичного закладу в структуру освітнього середовища, досвід якого ми представили раніше.

Отже, моніторинг стану здоров'я школярів проводиться за такими комплексними показниками:

- визначення гармонійності фізичного розвитку дітей у відповідності з віком;
- динаміка комплектування груп здоров'я учнів;
- динаміка показників первинної та хронічної захворюваності школярів;
- динаміка оздоровлення дітей в інноваційному освітньому середовищі;
- загальний рівень здоров'я учнів (інтегрований показник, до якого включено індекс здоров'я, рівень гострої соматичної та індивідуальної захворюваності);
- загальний рівень виявленої патології та хронічної захворюваності (за результатами проведення поглиблених медичних оглядів).

Особливим надбанням у ході проведеного експериментування стала розроблена і втілена нами (Г.С.Черкашин [7]) методика експрес-діагностики соматичних та психологічних розладів і відхилень в учнів пубертального вікового періоду (12-17 років).

Виявлення симптоматики відхилень у стані фізичного та психічного здоров'я визначається методом самооцінки підлітками, їх батьками перебігу функціонування основних фізіологічних систем (нервова, серцево-судинна, дихальна системи, шлунково-кишковий тракт).

У методичній літературі немає розробок і методик з активного, достатньо активного і нетривалого в часі обстеження школярів середнього та старшого віку на предмет раннього виявлення передхворобних і хворобних ознак.

Запропонована нами система обстеження дозволяє швидко, з невеликими затратами коштів і часу, виявити в учнів середнього та старшого віку в дохворобному стані захворювання як в соматичній, так і в нервово-психічній сферах, виділити групи ризику з того чи

іншого захворювання й оперативно розробляти індивідуальні або групові оздоровчі та лікувальні програми, які практично можна реалізувати в умовах школи, сім'ї.

Для скринінг-обстеження розроблена тест-анкета, в яку включено тридцять спеціально відібраних і найбільш інформативних симптомів, які зустрічаються при соматичних, психологічних і нервово-психічних відхиленнях, і які об'єктивно характеризують оцінку самопочуття і стану здоров'я учнів на момент обстеження.

Цей тест має високу валідність і надійність, процедура тестування стандартизована. Скринінг-обстеження може проводитись декілька разів у навчальному році і кількість обстежень залежить від мети та конкретної профілактичної чи лікувальної програми. За допомогою скринінг-обстеження визначаються п'ять основних груп учнів:

1. Перша група – учні, які не мають скарг;
2. Друга група – учні з часто виявленими емоційними відхиленнями;
3. Третя група – учні з вираженими невротичними (чи нервово-психічними) симптомами;
4. Четверта група – учні з часто виникаючими соматичними скаргами;
5. П'ята група – учні з соматичними і невротичними скаргами (ці проявлення спостерігаються майже щодня).

Результати скринінг-аналізу відразу обробляються і обговорюються групою спеціалістів – шкільним лікарем, психотерапевтом, психологом, складаються програми до обстеження, лікування, оздоровлення. З урахуванням цих даних педагогами формується індивідуальне (персональне) освітнє середовище кожної дитини.

На основі інтегративного підходу до всіх сфер розвитку особистості ми спостерігали за процесом цілісного розвитку дитини. Комплексне пізнання особистості учня в інноваційному навчальному закладі проводилося за програмою лонгітюдного дослідження, яка охоплювала шкільний період становлення особистості від шести до сімнадцяти років і враховувала особливості вікових періодів у її когнітивному, соціальному, фізичному розвитку.